

РОЗДІЛ 10. СУДОУСТРІЙ; ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА

УДК 347.965.1

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.81.3.27>

ОСОБЛИВОСТІ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ ДІЙ ТА ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КЕРІВНИЦТВА ПРОКУРОРІВ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Драган О.В.,
доктор юридичних наук,
професор кафедри кримінального права, процесу та криміналістики
Київського університету інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська юридична академія»,
Заслужений юрист України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5696-6360>
e-mail: dragan_ov@ukr.net

Драган О.В. Особливості окремих слідчих дій та процесуального керівництва прокурорів під час воєнного стану.

24 лютого 2022 року почалася повномасштабна війна і указом Президента України № 64/2022 у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації на всій території України введено воєнний стан. Дієвість та ефективність кримінального провадження під час правового режиму воєнного стану залежить від якості кримінальних процесуальних норм.

Збройний конфлікт, розпочатий та підтримуваний Російською Федерацією на території України, починаючи з 2014 року, створив нові виклики для системи як міжнародного, так і національного правосуддя. У статті звертається увага на те, що із запровадженням в Україні 24 лютого 2022 року воєнного стану у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації було внесено низку суттєвих змін, як у «воєнний» розділ IX-1, так і в інші розділи Кримінального процесуального Кодексу України.

Характер порушень цих норм потребує іншого підходу не тільки на рівні правової кваліфікації, а й процесу організації та процесуального керівництва прокурором досудовим розслідуванням.

Наголошується, що показання, отримані під час допиту підозрюваного, у тому числі одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб, у кримінальному провадженні, що здійснюється в умовах воєнного стану, можуть бути використані як докази в суді виключно у випадку, якщо у такому допиті брав участь захисник, а хід і результати проведення допиту фіксувалися за допомогою доступних технічних засобів відеофіксації.

Автор статті звертає увагу на те, що прокурорам, які здійснюють процесуальне керівництво у кримінальних провадженнях щодо злочинів, вчинених в умовах збройного конфлікту, необхідно здійснювати відеофіксації показань потерпілих та найважливіших свідків, зокрема, щодо питань, які стосуються ролі Російської Федерації та підпорядкованих їй формувань в умовах збройного конфлікту на території України, у тому числі і на тимчасово окупованих територіях.

Досудове розслідування кримінальних правопорушень, вчинених в умовах збройного конфлікту, може займати тривалий час, а тому слідчим та прокурорам важливо вживати заходів для збереження інформації, у першу чергу показань потерпілих і свідків. Прокурори під час організації процесуального керівництва повинні враховувати особливості проведення та фіксації ходу і результатів слідчих (розшукових) дій в умовах воєнного стану.

Ключові слова: конституційні функції прокуратури, кримінальне провадження, воєнний стан, слідчі правоохоронних органів, правова кваліфікація, докази; правопорушення, вчинені в умовах збройного конфлікту, тимчасово окуповані території, допит із використанням відеозапису.

Dragan O.V. Peculiarities of certain investigative actions and procedural guidance of the prosecutor during martial law.

On 24 February 2022, a full-scale war broke out and martial law was introduced throughout Ukraine by Presidential Decree No. 64/2022 in connection with the military aggression of the Russian Federation. The efficiency and effectiveness of criminal proceedings during the martial law regime depends on the quality of criminal procedural rules.

The armed conflict initiated and supported by the Russian Federation on the territory of Ukraine since 2014 has created new challenges for the system of both international and national justice. The article draws attention to the fact that with the introduction of martial law in Ukraine on 24 February 2022 in connection with the military aggression of the Russian Federation, a number of significant changes were made to both the «military» section IX-1 and other sections of the Criminal Procedure Code of Ukraine.

The nature of violations of these provisions requires a different approach not only at the level of legal qualification, but also in the process of organisation and procedural guidance of the pre-trial investigation by the prosecutor.

The author emphasizes that the testimony obtained during the interrogation of a suspect, including simultaneous interrogation of two or more already interrogated persons, in criminal proceedings conducted under martial law may be used as evidence in court only if a defence counsel participated in such interrogation and the course and results of the interrogation were recorded using available video recording equipment.

The author draws attention to the fact that prosecutors who provide procedural guidance in criminal proceedings concerning crimes committed in the context of armed conflict should record the testimony of victims and key witnesses, in particular, on issues relating to the role of the Russian Federation and its subordinate formations in the context of armed conflict on the territory of Ukraine, including the temporarily occupied territories.

Pre-trial investigations of criminal offences committed in the context of armed conflict can take a long time, and it is therefore important for law enforcement investigators and prosecutors to take measures to preserve information, primarily the testimony of victims and witnesses.

When organising procedural guidance, prosecutors should take into account the peculiarities of conducting and recording the course and results of investigative (detective) actions under martial law.

Key words: constitutional functions of the prosecutor's office, criminal proceedings, martial law, law enforcement investigators, legal qualifications, evidence; offences committed in the context of armed conflict, temporarily occupied territories, interrogation using video recording.

Постановка проблеми. Факт наявності збройного конфлікту незалежно від того, чи офіційно визнають сторони такий конфлікт як війну, є достатнім для застосування до нього норм міжнародного гуманітарного права. Збройний конфлікт, розпочатий Російською Федерацією на території України, починаючи з 2014 року, створив нові виклики для системи як міжнародного, так і національного правосуддя.

Характер порушень цих норм потребує іншого підходу не тільки на рівні правової кваліфікації, а й процесу організації та процесуального керівництва прокурором досудовим розслідуванням.

При дослідженні обставин у межах досудового розслідування в умовах відсутності доступу до території, де були вчинені кримінальні правопорушення, у тому числі тимчасово окупованих, особливого значення набувають показання. Протоколи допитів можуть містити інформацію, яка має значення не тільки для дослідження окремих епізодів, а й аналізу ролі Російської Федерації у збройному конфлікті на території України. Крім того, варто зважати на те, що ці показання покладаються в основу подань та позицій, які направляються Україною до міжнародних судових інстанцій, зокрема Європейського суду з прав людини та Міжнародного Суду ООН. З огляду на це пояснення мають відповідати міжнародним стандартам, визначеним указаними інстанціями [1].

Стан опрацювання Окремі аспекти здійснення особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного стану висвітлювалися в працях Абламського С.Є., Бондаренко О.О., Гловюк І.В., Дроздова О.М., Завтура В.А., Лоскутова Т.О., Огерук І.С., Рогальської В.В., Таран О.В., Тетерятник Г.К., Фоміної Т.Г., Юхно О.О. та інших.

Метою статті є виокремлення особливостей проведення окремих слідчих (розшукових) дій під час здійснення особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного стану, а та-

кож особливостей організації процесуального керівництва органами прокуратури на території України і на тимчасово окупованих територіях.

Виклад основного матеріалу. Сучасне міжнародне право кваліфікує збройну агресію як тяжкий міжнародний злочин. Особливістю воєнних злочинів є те, що серед складу злочину важливе місце займають контекстуальні елементи, які також потребують належного доказування. Вони характеризують умови, в яких було вчинене діяння, а саме – факт збройного конфлікту на території України та його кваліфікацію.

Показання потерпілих і свідків є джерелом фактичної інформації, що стосується вчинення кримінального правопорушення. Зважаючи на кількість фактів незаконного позбавлення волі осіб в умовах збройного конфлікту на території України і на тимчасово окупованих територіях, час їх утримання, ця категорія порушень є однією з численних. Показання осіб, які були незаконно затримані, можуть містити інформацію не тільки щодо фактичних обставин вчинених порушень, а й щодо загальної обстановки у регіоні, осіб, які здійснюють керівництво діями незаконних збройних формувань, ролі Російської Федерації у збройному конфлікті. Тому прокурорам під час здійснення процесуального керівництва у відповідних кримінальних провадженнях необхідно звертати увагу на детальність, обґрунтованість та інформативність показань потерпілих і свідків [2].

Стаття 29 Конституції України визначає, що ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом [3]. Тим самим це положення визначає гарантію забезпечення законності затримання, яка закріплюється відповідними нормами Кримінального процесуального кодексу України та порушення якої підпадає під правову кваліфікацію за Кримінальним кодексом України.

Водночас стаття 5 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод закріплює заборону позбавляти свободи осіб, крім таких випадків і відповідно до процедури, встановленої законом [4].

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [5].

Із запровадженням в Україні 24 лютого 2022 року воєнного стану у зв'язку із військовою агресією Російської Федерації в діюче законодавство України було внесено цілу низку суттєвих змін, які викликані реаліями сьогодення, як у «воєнний» розділ IX-1, так і в інші розділи КПК України. Так, відповідно до п. 11 ст. 615 КПК України, показання, отримані під час допиту свідка, потерпілого, у тому числі одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб, у кримінальному провадженні, що здійснюється в умовах воєнного стану, можуть бути використані як докази в суді виключно у випадку, якщо хід і результати такого допиту фіксувалися за допомогою доступних технічних засобів відеофіксації [6].

Показання, отримані під час допиту підозрюваного, у тому числі одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб, у кримінальному провадженні, що здійснюється в умовах воєнного стану, можуть бути використані як докази в суді виключно у випадку, якщо у такому допиті брав участь захисник, а хід і результати проведення допиту фіксувалися за допомогою доступних технічних засобів відеофіксації /КПК України/ [7].

Під час здійснення процесуального керівництва у кримінальних провадженнях щодо злочинів, вчинених в умовах збройного конфлікту, зокрема щодо фактів незаконного утримання, прокурорам важливо враховувати особливості цієї категорії злочинів для отримання повних та змістовних пояснень від свідків та потерпілих.

Зокрема, прокурорам варто зважати на те, що головною метою проведення допиту потерпілих /свідків незаконних затримань в умовах збройного конфлікту є повне фіксування всієї інформації, яку може надати така особа.

Тому для цього у деяких випадках доцільно проводити додаткові допити щодо окремих фактів, що буде залежати від ступеня травми, якої зазнала потерпіла особа, її віку, стану здоров'я тощо.

Водночас на процес отримання показань може впливати емоційний стан особи, яка дає показання, тому необхідно розглянути можливість призупинення або припинення розмови, якщо особа починає відчувати стрес або потребує перерви з інших причин. Основна ціль проведення допиту потерпілого / свідка – це отримати повні та інформативні показання, тому цей процес може зайняти певний час [1].

За необхідності, під час проведення допиту варто розглянути можливість залучення психолога. Інколи жертва злочину може повторно травмуватися необережними або необдуманими запитаннями щодо вразливих для неї питань, особливо якщо спілкування зі звільненою особою відбувається відразу після полону. Необхідно враховувати, що досвід, пережитий конкретною особою після перебування у полоні та жорстокого поводження з нею, є унікальним. Психічний та психологічний стан після пережитого стресу залежить від характеру катування і тривалості його застосування; статі та віку особи; характеристики особистості; попереднього життєвого досвіду; підтримки членів сім'ї і найближчого оточення після повернення з полону та низки інших чинників. Тому важливо не формалізувати допит, а застосовувати індивідуальний підхід до кожного постраждалого. Будь-який контакт з особою має бути безпечним, з урахуванням потреб та особливостей психологічного стану потерпілого [8].

За наявності можливості та відповідних підстав варто також зафіксувати психологічний стан особи, яка надає показання, та розглянути доцільність проведення психологічної експертизи. Таким чином можна буде встановити психологічні наслідки жорстокого поводження з особою та розглянути аспект здійснення психологічного насильства над нею як порушення гарантій для військовополонених та цивільних заручників відповідно до норм міжнародного права [9].

Під час проведення допиту осіб, які пережили травму, слід уникати повторення вже заданих питань, на які отримано відповіді, допускати таке повторення у виключних випадках задля уточнення додаткових деталей обставин або роз'яснення наданих свідчень. На це особливо необхідно звертати увагу у випадках, коли особі доводиться розповідати про події, що викликали у неї травму.

Показання мають бути змістовними і чітко викладеними з метою уникнення повторних допитів осіб, які пережили травмуючий досвід. Тобто слід з'ясувати якомога більше фактів, які стосуються справи. Необхідно відображати детальну інформацію про відомі потерпілому або свідку факти, думки та коментарі, якщо вони важливі та мають значення для кримінального провадження, вказувати в протоколі допиту з обґрунтуванням їх важливості та значення для кримінального провадження.

Також варто враховувати, що фізичне насильство, катування, незадовільні умови тримання у контексті абсолютної невизначеності, відчуття безпорадності, відсутності контролю над подіями в полоні перешкоджають своєчасному опрацюванню та свідомій інтеграції в життєву історію пережитого. Подібний досвід зазвичай важко інтегрується в пам'ять та ідентичність потерпілого, що спричиняє витіснення та фрагментарність у сприйнятті травматичних подій. Саме тому наочні матеріали, такі як карти місцевості, схеми приміщень допомагають як постраждалій особі у відтворенні подій, які вона пережила, так і уповноваженій особі, яка проводить допит в рамках досудового розслідування [8].

Прокурорам, які здійснюють процесуальне керівництво у кримінальних провадженнях щодо злочинів, вчинених в умовах збройного конфлікту, слід розглянути можливість здійснення відеофіксації показань потерпілих та найважливіших свідків, зокрема, щодо питань, які стосуються ролі Російської Федерації та підпорядкованих їй формувань в умовах збройного конфлікту на території України, у тому числі і на тимчасово окупованих територіях.

Допит із використанням відеозапису забезпечує повну та точну фіксацію слідчої (розшукової) дії, передаючи не тільки зміст, а й емоційну забарвленість свідчень. Також важливо враховувати, що досудове розслідування кримінальних правопорушень, вчинених в умовах збройного конфлікту, може займати тривалий час, а тому важливо вживати заходів для збереження інформації, у першу чергу показань потерпілих і свідків [1].

З досвіду Грузії після війни 2008 року, необхідно зазначити, що тривалий час став негативним фактором для проведення розслідування, тому потерпілі та свідки можуть забувати важливі деталі окремих фактів, змінювати своє місце проживання, у зв'язку з чим в подальшому виникають складнощі з встановленням їх місцезнаходження, помирати через вік, хвороби, перенесені

травми, що зумовлює необхідність вжиття заходів з фіксації їхніх показань таким чином, щоб їх можна було використати в подальшому [9].

Особлива увага в ході здійснення досудового розслідування має приділятися фактам застосування катування та нелюдського поводження до затриманих осіб.

Відповідно до рекомендацій Керівництва з ефективного розслідування та документування тортур та іншого жорстокого, нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження і покарання (Стамбульський протокол) особа, що проводить розслідування, має зафіксувати відповідне твердження в усному вигляді (у форматі аудіо- чи відеозапису) та відобразити його у письмовій формі [10].

Подвійний спосіб фіксації пояснень особи рекомендовано Стамбульським протоколом для того, щоб гарантувати повну фіксацію тверджень постраждалої особи про факти жорстокого поводження з нею. Як зазначено у Протоколі, таким чином надається можливість відповідній особі викласти свої показання найбільш повно та неупереджено і виключається використання навідних запитань у ході опитування [10].

Висновки. Таким чином, під час роботи з постраждалими особами про факти жорстокого поводження з нею процесуальним керівникам органів прокуратури необхідно забезпечити проведення допитів потерпілих і найважливіших свідків із застосуванням відеозапису в порядку, визначеному ч. 2 ст. 104, ч. 5 ст. 224, ч. 2 ст. 240 КПК України, для збереження доказів у кримінальних провадженнях щодо злочинів, вчинених в умовах воєнного стану. Прокурори під час організації процесуального керівництва повинні враховувати особливості проведення та фіксації ходу і результатів слідчих (розшукових) дій в умовах воєнного стану.

Також при підготовці до допитів потерпілих та найважливіших свідків під час досудового розслідування необхідно обов'язково вирішувати питання про здійснення таких допитів із застосуванням положень статті 225 КПК України, тобто в судовому засіданні.

Прокурорам, які здійснюють процесуальне керівництво у кримінальних провадженнях щодо злочинів, вчинених в умовах збройного конфлікту, слід здійснювати відеофіксацію показань потерпілих та найважливіших свідків, зокрема, щодо питань, які стосуються ролі Російської Федерації та підпорядкованих їй формувань в умовах збройного конфлікту на території України, у тому числі і на тимчасово окупованих територіях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Пам'ятка щодо порядку проведення допиту осіб, які незаконно утримувалися в умовах збройного конфлікту, схвалені рішенням Методичної ради Офісу Генерального прокурора від 26.08.2021 протокол № 6.
2. Допити в умовах воєнного стану : особливості фіксації інформації та необхідність змін до законодавства. URL: <https://justtalk.com.ua/post/dopiti-v-umovah-voennogo-stanu-osoblivosti-fiksatsii-informatsii-ta-neobhidnist-zmin-do-zakonodavstva>.
3. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
4. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
5. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: https://ips.ligazakon.net/document/t150389?an=1&ed=0000_00_00.
6. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 року. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651%D0%B0-17>.
7. Гловюк І., Тетерятник Г., Рогальська В., Завтур В. Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції чи заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації та/або інших держав проти України: науково-практичний коментар Розділу IX-1 Кримінального процесуального кодексу України. Електронне видання. Львів-Одеса, 2022. 80 с.
8. Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи. *Навчальний посібник*. Том 3. Київ, 2018. 236 с. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/4/d/430841.pdf>.
9. Preventing Torture. A Handbook for OSCE Field Staff. URL: <https://www.refworld.org/docid/498aaafd2.html>.

10. Стамбульський протокол: Посібник з питань ефективного розслідування і документування фактів катувань та іншого жорстокого, нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження або покарання від 09.08.1999. URL: <https://ukraine.un.org/sites/default/files/2021-06/Istanbul%20Protocol%20in%20Ukrainian.pdf>.